

A Nemzeti Vidékstratégia agrár-környezethasználati koncepciója

Dr. Ángyán József

a Vidékfejlesztési Minisztérium parlamenti államtitkára

A Nemzeti Vidékstratégia jövőképe gazdálkodási hagyományainkból és abból az alapelvből indul ki, hogy: „*Város és vidéke közös sorson osztoznak, a vidék gerince pedig a mezőgazdaság*” (Vidéki Térségek Európai Kartája, 1996). A mezőgazdaságnak azonban nem minden formája képes a vidék megerősítésére, népességmentartó képességének növelésére, természeti értékeinek megőrzésére és fenntartható hasznosítására.

A Kárpát-medence adottságai a jelenlegi mezőgazdálkodásnál sokkal jobb lehetőségeket kínálnak.

Magyarország szándékaink szerint olyan ország lesz, ahol a **többfunkciós, minőségi mezőgazdaság, a környezet- és tájgazdálkodás** válik általánossá, amely úgy állít elő szermaradvány-mentes, egészséges élelmiszereket, valamint helyi energiát és egyéb nyersanyagokat, hogy közben védi talajainkat, ivóvízbázisainkat, az élővilágot, a tájat és benne az embert, közösségeit és kultúráját - egyúttal munkát, megélhetést is biztosít a lehető legtöbb ember számára. **Ez a mindenütt** – gyengébb termelési adottságú, ám környezeti, természeti szempontból általában annál értékesebb területeinken is – **jelen lévő** („*területfedő*”), a tájak eltérő természeti adottságaihoz és gazdálkodási tradícióihoz **alkalmazkodó, életképes mezőgazdaság az egyéni/családi kis- és középbirtokok meghatározó szerepére épül**. Ez biztosítja a tulajdonosi szemléletből fakadó „*jó gazda gondosságát*”, az egymást követő generációk közti felelős viszonyt, valamint azokat a foglalkoztatási, minőségi termelési, élelmészeti és környezeti teljesítményeket, amelyek az egész társadalom számára és a vidék hosszú távú megmaradása szempontjából egyaránt létfontosságúak. Ez a ma még 200 ezres regisztrált – élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységből élő – magángazdálkodói kör, továbbá a mintegy 400 ezres félig önálló, részfoglalkozású, részben a mezőgazdaságból jövedelemhez jutó gazdálkodói kör adja az agrárfejlesztés fő célcsoportjait.

A jelenlegi **menyiségi növekedésre alapozott gazdasági és társadalmi berendezkedés**, a természet regenerálódó képességét meghaladó erőforrás-használat **kedvezőtlen hatásai** nyilvánvalóak. Az ökológiai lábnyom-számítás szerint Magyarországon fejenként másfél hektárral több területet veszünk igénybe (3,5 ha), mint az egy főre eső biológiai kapacitás (2 ha), ami nem fenntartható. Az agrár- és élelmiszergazdaság az iparszerű termesztési technológiákkal, az intenzív növényvédőszer- és műtárgya-felhasználással, az élelmiszerek csomagolásával és szállításával intenzíven terheli a környezetet. Ugyanakkor a mezőgazdaság mindig is több volt, mint egyszerű árutermelő ágazat vagy biológiai ipar, ki kell emelni tájfenntartó, természet-megőrző szerepét. Védett fajaink jelentős részének léte a megfelelő mezőgazdasági műveléssel fenntartott élőhelyektől függ. Évezredes tapasztalatokra épülő fenntartható rendszerei csak úgy alakíthatóak ki, ha a termelési, gazdasági teljesítmények javítására való törekvés a környezeti és társadalmi hatásokkal összhangban, a fenntartható mező- és erdőgazdálkodás, a környezet- és tájgazdálkodás elve alapján valósul meg.

A környezet állapota mellett **az átalakított környezet, mint rendszer működése** is számos **problémával terhelt**. Magyarország területe kedvező agroökológiai feltételekkel rendelkezik, azonban **nem mindenhol az adottságoknak, a környezetérzékenységnek megfelelő a földhasznosítás, a művelés intenzitása**. A hagyományos, a táji-természeti adottságokhoz alkalmazkodó gazdálkodási módok háttérbe szorulásával a biológiai sokféleség mellett a hazai tájak változatossága (pl. tájhasználat, tájképi adottságok) is csökken. A **természetes, mozaikos, változatos tájhasználat visszaszorul**, a mesterséges rendszerek további mesterséges megoldásokat generáló folyamata, a tájjal való küzdelem jellemző a fenntartható, együtt élő tájhasználat helyett. A hagyományos tájhasználatra jellemző mesterséges, valamint természetes eredetű, de az ember által alakított tájelemek, egyedi tájértékek funkciójukat elvesztve a helyi közösségek számára egyre kevésbé jelentenek értéket, ezért állapotuk romlik, számuk csökken. A Kárpát-medencei tájtervezés és tájgazdálkodás összehangolásának hiánya, illetve a szórványos együttműködések következtében gyakoriak az egymást kioltó folyamatok és törekvések.

A mély válságba jutott agrárium és vidék talpra állítása, megújítása, újjáépítése csak akkor lehet sikeres, ha **a súlyos helyzet kialakulásához vezető folyamatot** – a gazdálkodási formák, a földhasználati rendszerek, a birtok- és

üzemszerkezet, a környezet és a természeti rendszerek változását, továbbá a rendszerváltás folyamatát és tanulságait – **is elemezzük**.

A mezőgazdálkodás kezdetei óta azon igyekeznek, hogy a termékei iránt állandóan növekvő keresletet a **földhasználat intenzitásának növelésével** minél jobban kielégítsék. Ez az intenzitásnövelési alapkarakter és törekvés az egymás után következő **földművelési, földhasználati rendszerek** kialakulásán, fejlődésén, egymást váltó folyamatán jól nyomonkövethető.

A **parlagos, legelő- és/vagy erdőváltó földművelési rendszer** több mint ezer évig volt a mezőgazdasági termelés uralkodó formája.

Amikor a szántóföldek már nagyobb arányt foglaltak el, csökkenteni kellett a parlagoltatás idejét. Így a parlagidőszakból azok a szakaszok maradtak el, amelyek a talajtermékenység helyreállítását segítették elő. A gyomosodás viszont egyre nagyobb méreteket öltött. Ezen okok következtében a termés már nem elégítette ki a szaporodó lakosság igényét, tehát fokozatosan egy újabb – **az ugaros – földművelési rendszer** alakult ki a parlagos rendszerből. Európában a VII. század körül jelent meg, és mintegy háromszáz év múlva, vagyis a X-XI. század körül vált általánossá.

Ebben a rendszerben fokozatosan kialakultak a **művelési ágak**, és állandósult a szántóföldi művelés.

Az alapvetően **saját szükségletre** termelő rendszer egyensúlyát az **árutermelés** megjelenése bontotta meg. Kezdetben ezt újabb területek szántóföldi művelésbe vonásával oldották meg az erdők és a legelők rovására. A legelőterületek csökkenése következményeként kezdődött az ugarok legeltetése, mely az egyébként sem magas színvonalú talajművelés romlásához vezetett, s így a termésátlagok tovább csökkentek. Ebben az időben az ugaros földművelési rendszer már a népesség szaporodása valamint az ipar fejlődése miatt megnövekedett mennyiségi igényeket nem tudta kielégíteni.

Az ugaroltatás felváltására kialakult többféle földművelési rendszer közül a legnagyobb arányban a **vetésváltó földművelés** terjedt el. Legelőször a XVI-XVII. században alakult ki a mai Belgium és Hollandia területén. A XVIII. század folyamán Angliában, majd Franciaországban, a XIX. században pedig Németországban vált uralkodóvá. **Magyarországon** a vetésváltó rendszer a XIX. század végén kezdett terjedni először a városokhoz, ipari létesítményekhez (cukorgyárak) közeli, valamint az istállózó, intenzív állattenyésztést folytató gazdaságokban. Az előzőhöz viszonyítva lényeges változást jelentett a

talajhasználat, a talajtermékenység fenntartása, az új termelőeszközök és módok kialakulása terén.

A XVIII. és XIX. század fordulóján kezdődött el **az az újabb szakasz, amely a földhasználat intenzitásának leírt növelési folyamatába illeszkedik**, és még ma sem fejeződött teljesen be. Alapvető kiváltó oka a felgyorsult népességnövekedés és az ebből fakadó kereslet- és árnövekedés volt. A gazdálkodás kezdetben új területek meghódításával (pl. szűzföldek feltörése) és különböző melioratív beavatkozásokkal (pl. mocsarak lecsapolása, folyamszabályozás) igyekezett lépést tartani a népesség növekedésével. Ezek a törekvések azonban hamarosan korlátokba ütköztek, még akkor is, ha a XX. század közepéig eltartott az a folyamat és törekvés, hogy az ember az *“érintetlen természet”* utolsó szigeteit művelésbe vonja.

Ezt a folyamatot csak még jobban felgyorsította az az időbeli egybeesés, hogy éppen akkor **kezdték végleg kimerülni a területnövelésben rejlő termelésnövekedés lehetőségei**, amikor elkezdődött a – prognózisok szerint e századra is jelentős mértékben áthúzódó – **demográfiai robbanás**, amely következtében a világ jelenlegi 6 milliárdos népessége a XXI. század végére a 10 milliárd főt is meghaladhatja. Mindezek ellenére ma már mégsem azon folyik elsősorban a vita, hogy el tud-e ennyi embert tartani a Föld, hanem a különböző szakértők, gazdaság-, társadalom- és népesedéspolitikusok a népességnövekedés földrajzi eloszlását, gazdasági, szociális és ökológiai következményeit tartják aggasztónak. Azt, hogy miközben a népszaporulatnak 97-98 %-a azokban a fejlődő országokban valósul meg, amelyekben ma is a Föld népességének 80 %-a él, aközben **a világ népességének 1/5-ét kitevő „legfejlettebb” társadalmak tartják ellenőrzésük alatt a világ bruttó jövedelmének 4/5-ét, és fogyasztják el a javak, valamint szolgáltatások 86 %-át.**

Az **új út**, amelytől a XX. század közepén a problémák megoldását remélték, számos tényező eredőjeként mégis – vagy talán éppen ezért – az iparosodás és a mesterséges energiaráfordítás növelése, **a terméktömeg növelését célzó iparszerű gazdálkodás** kialakulása lett. Vizsgáljuk meg részletesebben e gazdálkodási rendszer jellemzőit, eredményeit és problémáit, amelyek napjainkra e rendszer megváltoztatását sürgetik.

Az iparszerű, energiaintenzív, nagy mesterséges ipari eredetű anyag- és energiafelhasználású mezőgazdálkodási rendszerrel az ipar logikája (zárt, ember által szabályozott tér, funkcionális kapcsolatokon alapuló, kívülről

vezérelt, pontosan kiszámított és kiszámítható folyamatok, stb.) **mint ideál jelenik meg a mezőgazdálkodásban**, az egyfajta „*biológiai iparrá*” válik. Alaptörekvése ennek megfelelően a **függetlenedés, mesterséges szabályozás, a természeti erőforrások fokozatos kicserélése** (helyettesítése) mesterséges erőforrásokkal.

Az **iparszerű gazdálkodás törekvéseinek és logikájának megfelelő** – a környezetnek az elhatározott funkciók és tevékenységek igényei szerinti átalakításával, a természeti erőforrások kikapcsolásával járó – **rohamos mesterséges energiaráfordítás-növelési kényszer** olyan önmagát gerjesztő folyamat, amely már a termésátlagok növekedése időszakában is káros tendenciákat indított el a környezetben, majd ezen rejtett folyamatok **káros környezeti, gazdasági, társadalmi és regionális hatásai** már a felszínen is jól látható módon megjelentek.

Ezek a **negatív jelenségek többségükben az energiaintenzív, a tájak, termőhelyek adottságait és terhelhetőségét általában jelentősen meghaladó intenzitású földhasználat** és az ezzel együtt járó növekvő közvetlen (üzemanyag) és közvetett (pl. műtrágya, növényvédőszer, gép) energiabevitel **környezetterhelő és az élők munkát, az embert kiszorító hatásának tulajdoníthatók**. Ezzel együtt – miután a szocialista elvek nem engedték a munkanélküliséget – megjelent, s a rendszerváltáskor robbanásszerűen előtört a rejtett munkanélküliség, a látszat-státuszok kreálása.

A **különböző gazdálkodási rendszerek energetikai hatékonysága rendkívül eltérő**. Annak tudatában tehát, hogy a fosszilis energiahordozók ára - véges mennyiségük következtében - az idő előrehaladtával kiszámítható módon, exponenciálisan növekedni fog, **az a gazdálkodási rendszer, amely csökkenő hatékonyság mellett a mesterséges ráfordítások növelésén alapul törvényszerűen ellehetetlenül**, nemcsak környezeti szempontból, hanem gazdasági oldalról is tarthatatlanná válik.

Ráadásul az ilyen rendszer mesterséges, fosszilis energiával helyettesíti az élő munkát, **kiszorítja az embert**, elveszi a vidéki népesség megélhetési lehetőségét, és így **piacszerzési, eladási, profitszerzési érdekközösségben** lévő műtrágyát, növényvédőszert, gépet, GMO-t gyártó, beszállító ipari térségek munkanélküliségét exportálja a vidéki térségekbe.

A természeti erőforrás-gazdálkodás nemzeti hatáskörben tartását, **a természeti javak feletti önrendelkezés** megtartását nemzeti szuverenitásunk kulcselemének tekintjük. A nemzetek modernkori biztonságát ugyanis alapvetően

a természeti erőforrásaik minősége, mennyisége, állapota továbbá az azok fölött gyakorolt szuverenitás foka határozza meg. Kulcskérdésnek tartjuk tehát a tájak, a föld- és vízkészletek, az erdők továbbá az egyéb természeti javak feletti önrendelkezés megtartását, továbbá az ezekből fakadó élelmezési és élelmiszer-, az ivóvíz- és energiaellátási valamint környezetbiztonság megteremtését. Mindent megteszünk azért, hogy természeti erőforrásainkat és környezeti javainkat nemzeti hatáskörben hasznosítsuk, és jó minőségben őrizzük meg a jövő generációk számára.

A fenntartható természeti erőforrás-gazdálkodás megvalósítása érdekében az alábbi **teendőket** fogalmazzuk meg:

- **A mezőgazdasági termelés alapját képező termőföld** mennyiségi és minőségi védelme érdekében tovább erősítjük a termőföldvédelem törvényi garanciáit és gazdasági eszközrendszerét.
- **A vízkészletek mennyiségi és minőségi megőrzése, a víz visszatartása és fenntartható hasznosítása érdekében átfogó programot alkotunk.**
- **Agénkészletek** megőrzése, a biológiai sokféleség (biodiverzitás) fenntartása, továbbá a minőségi agrárszerkezetváltás biológiai alapjainak megteremtése érdekében intézkedéseket fogalmazunk meg.
- **Az energiaellátó nagyrendszereket** és az ezek fölötti nemzeti szuverenitást fokozatosan visszaszerezünk, és ezzel valamint az ezt kiegészítő helyi energiatermelő, ellátó rendszerek fejlesztésével függőségünket, kiszolgáltatottságunkat csökkentjük. Az energiatermelést és szolgáltatást az élelmiszertermelés, a környezeti hatások és a vidéki foglalkoztatás elsődlegességét figyelembe véve szervezzük.
- Felülvizsgáljuk **a föld mélyében rejlő természeti kincseink** kitermelési feltételrendszerét, koncessziós szerződési feltételeit.

Az agrárszerkezet- és termeléspolitikának a – vidék gazdaságát erősítő és ezzel társadalmát, helyi közösségeit stabilizáló – **többfunkciós mezőgazdaság** minőségi termelési, élelmezési és élelmiszerbiztonsági, energetikai, környezetbiztonsági és foglalkoztatási céljait kell szolgálnia.

A monokultúrárs tömegtermeléssel szemben olyan gazdálkodási rendszereket támogatunk, amelyek

- **jó minőségű**, szermaradvány-mentes, egészséges és biztonságos élelmiszereket, **színesebb termékkínálatot** adnak;
- **kevesebb fosszilis energiát használnak**, így kevésbé kiszolgáltatottak a távoli energetikai piacoknak;
- **biztosítják a fenntartható környezethasználatot**, a mezőgazdasági rendszerekhez kötődő természeti értékek megőrzését;
- kedvezőbb környezeti és táplálkozási, népegészségügyi hatásaik következtében **kisebb társadalmi** – környezetvédelmi, egészségbiztosítási – **költségekkel járnak**; végül, de nem utolsó sorban
- **lényegesen több munkahelyet teremtenek**, több családnak adnak munkát és megélhetést a vidéki térségekben, mint a centralizált, iparszerű mezőgazdasági rendszerek.

A kellő támogatás- és szabályozáspolitikai ösztönzés hiányában Magyarország eddig nem használta ki kellő mértékben az **ökológiai gazdálkodásban** rejlő lehetőségeit. Az európai tendenciákkal ellentétes módon Magyarországon nem nőtt az ellenőrzött ökológiai gazdálkodás alá vont területek nagysága (2%). Kedvezőek ugyanakkor az ökológiai és egyéb adottságok (jogszabályi háttér, GMO-mentesség, tájfajták, őshonos fajták, erős ellenőrzéstanúsítási rendszer) az ökológiai gazdálkodáshoz. Ma már hazánkban is egyre több, az ökológiai gazdálkodást segítő technológiai módszer áll rendelkezésre. A biogazdálkodás részarányának növekedése nagyobb élömunika-igénye miatt növeli a foglalkoztatottságot, kiválóan alkalmas a családi gazdaságokban történő megvalósításra, a biotermékek fogyasztása javíthat a magyar népesség rossz általános egészségi állapotán, és környezeti hatásai is kedvezőek (vízkészlet és termőföld jó állapotának megőrzése, az ökológiai egyensúly megőrzése, környezetterhelés mérséklése).

Többéves, célzott információ- és reklámkampány szükséges a bioélelmiszerek népszerűsítésére, fontos a bioélelmiszerek bevonása a közétkeztetésbe (elsősorban bölcsöde, óvoda, iskola, kórház), a biotermékek hazai piacra jutásának támogatása, az agrár-környezetgazdálkodási jogcímben az ökológiai gazdálkodás támogatása, az ökológiai gazdálkodás ellenőrzésével és tanúsításával

kapcsolatos költségek támogatása. Ösztönözni kívánjuk a biogazdálkodás szereplői közötti integrációt, bemutató ökogazdaságok létesítését. Növelni szükséges az ökológiai gazdálkodásba vont területek nagyságát. Ösztönözni kell a biológiai növényvédelmi módszerek terjedését, többek között a jogi környezet megfelelő, annak sajátosságaihoz igazodó módosításával. Támogatni kell, a már rendelkezésre álló, ökológiai gazdálkodást segítő technológiai módszerek szélesebb körben való megismertetését. Fontos a biotermékek feldolgozásának növelése, a biotermékeket feldolgozó kapacitások létesítése, fejlesztése. Mivel a biogazdálkodás kritikus szakasza az „átállás”, kiemelten fontos támogatni a gazdálkodókat az átállásban, és az ökológiai gazdálkodás ellenőrzésével és tanúsításával kapcsolatos költségek tekintetében. A kínálati oldal növelése mellett fontos a fogyasztók szemléletének megváltoztatása, tájékoztatásuk, hogy figyelmüket bioélelmiszerek fogyasztásának előnyeire, fontosságára felhívjuk (kereslet-növelés).

A Nemzeti Vidékstratégiában megfogalmazott elképzelések megvalósítása érdekében **7 stratégiai területen 48 nemzeti program és 6 térségi komplex program kidolgozása van folyamatban.** A széleskörű szakmai és társadalmi egyeztetés (www.videkstrategia.kormany.hu weboldal, több mint 200 írásos vélemény, országsszerte 20 kiemelt fórum több mint 1300 résztvevővel) során beérkezett észrevételek figyelembevételével véglegesített Nemzeti Vidékstratégiai Koncepcióról kormány-előterjesztés készül, majd elfogadása esetén az Országgyűlés elé kerül.